

сягу. Праганаіст застаецца верным не Расійскай імперыі, а сваім таварышам, які аднолькава з ім пакутуе на вайне. Хемінгуэйўскія персанажы-амерыканцы на «чужой» вайне ў Еўропе спачатку кіруюцца ідэямі ўсталявання дэмакратыі па ўсім свеце, а пазней жаданнем захаваць жыццё любымі сродкамі. Для іх прысяга і долг перад іншымі пакуль што не здаюцца нечым надзвычайным. Калі трываць на вайне больш не стае сіл, яны проста сыходзяць з яе. Сваё імкненне да эскапізму яны вуалююць паняццем «сепаратны мір».

Падводзячы вынікі, трэба адзначыць, што творы малой і вялікай апавядальнай формы М. Гарэцкага і Э. Хемінгуэя вызначаюцца мэтанакіраваным перасэнсаваннем спадчыны Л. Толстага, прысвечанай падзеям вайны. Абапіраючыся на думку пісьменніка пра сутыкненне рамантычна-гераізаванага і дакументальна-аб'ектыўнага тыпаў бачання ў мастацкім творы пра вайну, беларускі і амерыканскі пісьменнікі ад часам узнёслага апісання ратных спраў воінаў звяртаюцца да абсурдна-выпадковых падзей Першай сусветнай. Раскрыць іх мажліва толькі праз выкарыстанне спецыфічнай лексікі і спецыяльных мастацкіх прыёмаў (мантаж, плынь свядомасці).

Літаратура

1. Hemingway E. A Moveable Feast / E. Hemingway. – Dell Publishing Company. – New York, 1971. – 128 p.
2. Гарэцкі Г. Вытокі творчасці Максіма Гарэцкага / Г. Гарэцкі // Выбранае. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2002. – С. 222–230.
3. Адамовіч, А. Класік беларускай літаратуры / А. Адамовіч // Гарэцкі М. Збор твораў: у 4 т. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1984. – Т. 1: Апавяданні 1913–1930. – С. 7–44. 199.
4. Толстой, Л. Севастополь в декабре месяце / Л. Толстой // Избранное. – М.: Московский рабочий, 1950. – С. 98–111.
5. Калинин И. Севастополь в августе 1855. Война, фотография и хирургия: рождение поэтики модерна / И. Калинин. – Новое литературное обозрение. – № 116 (4). – 2012. – С. 32–74.
6. Толстой Л. Севастополь в мае / Л. Толстой // Избранное. – М.: Московский рабочий, 1950. – С. 112–151.
7. Гарэцкі М. На імперыялістычнай вайне (Запіскі салдата 2-й батарэі N-скай артылерыйскай брыгады Лявона Задумы) / М. Гарэцкі // Выбраныя творы. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – С. 299–417.

Софія Тычына
(Мінск)

КАТЭГОРЫЯ ЗЛА Ў ТВОРЧАСЦІ М. ГАРЭЦКАГА (НА ПРЫКЛАДЗЕ АПАВЯДАННЯ «КВЕТКІ ЗЛА»)

У аснове цыкла апавяданняў «Сібірскія абразкі» М. Гарэцкага ляжаць уражанні аўтара ад вандроўкі на Далёкі Усход. Значная частка твораў уяўляе сабой замалёўкі з жыцця, пісьменнік апісвае сустрэчы з рознымі людзьмі ў

дарозе, расказвае пра лёс непадобных адно да аднаго людзей. Апавяданне «Кветкі зла», здаецца, не выбіваецца з агульнага шэрагу, але між тым, на нашу думку, інтэрпрэтацыя гэтага твора не можа быць адназначнай. Сюжэт апавядання, на першы погляд, даволі прасты. Пароход. Гутарка з выпадковым спадарожнікам, які марыць пра такую жанчыну, якая «засталася бы ў памяці на ўсё жыццё прыемным успамінкам» [3, с. 356]. Назіранне за бяносай, хворай на пранцы жабрачкай, якая не можа знайсці сабе месца на палубе, бо яе адусюль гоняць. Недарэчны каментар галоўнага героя (аўтара), які звяртаецца да свайго спадарожніка і ківае на жабрачку: «/.../ а чым жа вам гэта не спатканне?» [3, с. 357]. Крыўда спадарожніка.

Незразумела, чаму галоўны герой (аўтар) так недарэчна параўнаў ўзвышаныя мары свайго спадарожніка пра прыемную сустрэчу з незвычайнай жанчынай са з'яўленнем хворай агіднай жабрачкі. Магчыма, ён хацеў пажартаваць з незнаёмым, пакупіць з чалавека, з яго мрояў. Але М. Гарэцкі падкрэслівае: «У маім голасе не было ніякае іроніі. Проста я бухнуў не падумаўшы» [3, с. 357]. Ці можна сапраўды лічыць параўнанне жанчыны-мары з хворай жабрачкай выпадковым? І ці не ўтрымліваецца ў «выпадковых», «неабдуманых» словах нейкі намёк? І чаму аўтар наогул аб'яднаў гэтыя дзве нібыта не звязаныя паміж сабой гісторыі ў адным апавяданні? Калі гутарка ідзе толькі пра спачуванне гаротнай жанчыне, якую нават убогі гольд гоніць ад сябе, то пры чым тут мары спадарожніка? Аўтар не абвінавачвае спадарожніка ў тым, што ён з-за пошукаў сваёй адзінай, сваёй мроі, вёў разгульны лад жыцця, сапсаваў жыццё многіх жанчын (як, верагодна, нехта зламаў жыццё гэтай жабрачкі). У самім апавяданні аўтар не дае ніякіх нітачак, якія дазволілі бы зразумець сувязь паміж словамі спадарожніка і лёсам жабрачкі. Ён не дае ніякіх ацэнак. Аднак, усё ж пэўнае тлумачэнне даць магчыма.

Паводле меркавання італьянскага вучонага-медыявіста, пісьменніка У. Эка, назва мастацкага тэксту можа навязваць чытачу аўтарскую волю, прымушаць пэўным чынам інтэрпрэтаваць твор, паколькі назва – гэта ключ да разумення твора [4, с. 6]. Як пісьменнік-постмадэрніст, У. Эка настойваў на тым, што аўтар не павіны інтэрпрэтаваць уласнае тварэнне, а даваць поўную свабоду чытачу [4, с. 6]. Але як быць з тымі творамі, інтэрпрэтацыя якіх залежыць ад таго, якая будзе ў іх назва? Ці назва твора не павінная ні ў якім выпадку ўплываць на сам тэкст, бо асноўны сэнс закладваецца не ў назву, а ў твор? Першапачатковая назва апавядання М. Гарэцкага «Кветкі зла» была «Спатканні». Іншы загаловак («Кветкі зла») быў дапісаны вышэй першага алоўкам. Цікава, што зыходзячы з розных назваў, можна даць розныя тлумачэнні твора. Першая назва з'яўляецца дастаткова нейтральнай. Заглавак «Спатканні» (падкрэслім, што слова выкарыстана ў множным, а не адзіночным ліку) указвае на выпадковасць сустрэчы незнаёмых паміж сабой людзей. Спадарожнік марыў пра сустрэчу з адной жанчынай, а лёс нібы пасмяяўся з яго і падарыў «спатканне» з іншай. У гэтым выпадку параўнанне вобраза-мары і хворай жабрачкі сапраўды выпадковае, не мае ніякага асаблівага значэння і словы «бухнуў не падумаўшы» – цалкам апраўданыя. Але М. Гарэцкі змяніў назву «Спатканні» на «Кветкі

зла» і новы загаловак надаў твору і выпадковым словам іншы сэнс. «Кветкі зла» аб'ядналі дзве розныя гісторыі, лёс жабрачкі і лёс спадарожніка.

Асаблівасць гэтай назвы заключаецца ў тым, што яна па-сутнасці з'яўляецца цытатай. «Кветкі зла» – так называўся зборнік знакамітага французскага паэта Ш. Бадлера. У свой час зборнік меў скандальную славу і быў прызнаны амаральным. Творы Ш. Бадлера былі асаблівымі не толькі таму, што ў іх адкрыта апісваліся інтымныя перажыванні, гаварылася пра рэчы, на якія грамадства проста запліюшчвала вочы, робячы выгляд, што іх не існуе ці што яны не вартыя абмеркавання, але і таму, што ў іх выказвалася спецыфічная думка пра прывабнасць зла. Ці, як пісаў В. Брусаў у прадмове да рускага перакладу зборніка: «Тэмамі сваіх паэм Бадлер абраў «кветкі зла», але ён застаўся бы самім сабой, калі б напісаў «Кветкі добра». Яго ўвагу прыцягвала не зло само па сабе, а Прыгажосць зла і Бясконцасць зла. З бязлітаснай дакладнасцю паказваючы душу сучаснага чалавека, Бадлер ў той жа час адкрываў нам усё бяздонне чалавечай душы наогул» [2, с. 3] На элемент зла ў творчасці Ш. Бадлера звярталі ўвагу многія даследчыкі, у тым ліку Ж.-П. Сартр і Ж. Батай (гл. Ж. Батай «Літаратура і зло»).

Ці ведаў М. Гарэцкі творчасць Ш. Бадлера? Ці з'яўляецца назва твора беларускага аўтара свядамай ці падсвядомай спасылкай на творчасць французскага сімваліста? М. Гарэцкі быў надзвычай адукаваным чалавекам. Г.М. Гарэцкая згадвае кнігі, якія былі ў бацькі: «Купляў кнігі, даставаў цікавыя, старадаўнія. Частку з Вільні прывезлі, многа набралася за першыя гады жыцця ў Мінску, потым у Горках. На паліцах добрыя выданні тоўстых аднатомнікаў Пушкіна, Лермантава, Гоголя, кнігі Міцкевіча /.../ З заходніх – Гёте, Гейне, А. Франс, Флабэр, Джэз Лондан, Марк Твен, Шарль дэ Костэр, добрае выданне «Дэкамерона» Бакачю, «Каспар Гаўзер» (аўтара не помню), «Вучань» П. Буржэ і інш. /.../ Гэта толькі тое, што я помню» [1, с. 269]. Вядома, што сучаснікі М. Гарэцкага захапляліся творчасцю французскіх сімвалістаў. Напрыклад, М. Багдановіч (пра якога пісаў М. Гарэцкі ў «Гісторыі беларускае літаратуры») перакладаў на беларускую мову вершы П. Верлена. Вядома таксама, што ў 1908 годзе было зроблена два якасныя пераклады зборніка Ш. Бадлера «Кветкі зла» на рускую мову (перакладчыкі – Эліс і А. Альвінг). Улічваючы гэтыя факты, можна зрабіць выснову: цалкам верагодна, што М. Гарэцкі, у творчасці якога, дарэчы, даследчыкі (напрыклад, П. Васючэнка) знаходзяць рысы сімвалізму, мог быць знаёмым са зборнікам Ш. Бадлера «Кветкі зла». Аднак, калі зборнік быў яму вядомы, то які сэнс быў укладзены ў апавяданне «Кветкі зла»? Чаму была выкарыстана менавіта гэтая назва? Што такое «кветкі зла» ў творы М. Гарэцкага: мары спадарожніка ці цяжкая хвароба жабрачкі (мы апусцім той момант, што Ш. Бадлер памёр ад той хваробы, пра якую ідзе гутарка ў творы, паколькі падаецца, што сама хвароба не мае настолькі важнага значэння)? Сама назва можа мець розны сэнс.

Варыянт першы. Кветкі зла – гэта плады зла. Што пасеяна (зло), тое і ўзышло (кветка зла). Нельга сказаць, што спадарожнік з'яўляецца сейбітам зла. Наадварот, ён сам згадвае пра нейкія расчараванні, кажа, што жыццё яго ашукала, а маладосць яго была поўнай рамантызму. Пры гэтым ён працягвае марыць і спадзявацца, што ўсё ж сустрэне незвычайную жанчыну. Хваробу

жабрачкі таксама нельга з упэўненасцю назваць пладамі зла, хоць, безумоўна, пранцы – спецыфічная хвароба, якая можа ўказваць на верагоднае грахоўнае жыццё жабрачкі. Аднак, нягледзячы на тое, што жабрачка хворая, аўтар не асуджае яе і гаворыць пра яе спробы знайсці сабе прытулак з яўным шкадаваннем. Як яна захварэла, як яна дайшла да такога жыцця – невядома. Таму гэтая інтэрпрэтацыя не падыходзіць.

Другі сэнс назвы падказвае менавіта зборнік Ш. Бадлера. Нават калі М. Гарэцкі не быў знаёмы са зборнікам, тым не менш разуменне «кветак зла» ў беларускага і французскага аўтара можа быць аднолькавым. Кветкі зла – гэта ідэал зла, прыгажосць зла, дасканаласць зла. Спадарожнік усё жыццё шукаў ідэал. Ён гаворыць пра тое, што сустракаў шмат цікавых жанчын, але сярод іх не знайшоў тую, якая настолькі прыемна ўразіла б яго, што гэты ўспамін стаў бы лепшым у яго жыцці. Ён гаворыць пра вобраз ідэальнай жанчыны – вобраз кветкі добра, ці ідэал добра. Відавочна, гутарка ідзе пра такую жанчыну, якая з'яўляецца ўзорам найлепшых якасцяў. Адзначым, што галоўны герой (аўтар) слухае свайго спадарожніка без асаблівага захаплення, часам нават перабівае, спыняе яго. А за сваю недарэчную рэпліку не просіць прабачэння. Чаму? Відавочна, што прызнанні выпадковага спадарожніка не адпавядаюць поглядам галоўнага героя (аўтара), не адпавядаюць поглядам М. Гарэцкага, для якога кожны чалавек (нават той, які падаецца нецікавым, шэрым) – унікальны, для яго гісторыя жыцця кожнага чалавека – унікальная.

Параўнанне жанчыны-мары з хворай жабрачкай тлумачыцца наступным чынам. Галоўны герой (аўтар) прапаноўвае свайму спадарожніку альтэрнатыву. Калі спадарожнік не знайшоў сваю кветку сярод шматлікіх кветак добра, то можа ён не там шукае і яму варта выбраць іншы аб'ект, звярнуцца да кветак зла? Жабрачка ў дадзеным выпадку – ідэальны вобраз кветкі зла. Гутарка ідзе не пра яе духоўныя якасці, наадварот, як можна ўпэўніцца, жанчына даволі сціп-лая, баіцца людзей, разумее, як многія рэагуюць, калі яе бачаць. Яе хвароба вымагае пакоры і ціхмянасці. Інакш людзі яе прагоняць. Але вонкава няшчасная жабрачка – ідэал зла ці кветка зла. Сустрэча з ёю ў любым выпадку будзе непрыемнай: «Ад старасці і слабасці яна ледзьве цягалася. Замест носа былі дзве страшныя дзіркі... Тырчэлі рэдкія гнілыя зубы... Уся ў лахманах... Рука з бляшанкаю, куды ёй кідалі грошы, трасецца» [3, с. 356]. Па-свойму яе вобраз прыцягальны і незвычайны, але не таму, што яна – прыгожая, а, наадварот, таму, што яе выгляд – страшны. Галоўны герой (аўтар) адчувае агіду да яе, але разам з тым не можа адарваць погляду да яе, сочыць за ёю. Тут прысутнічае не страх таго, што яна падыдзе (хоць гэта было б непрыемна), а нешта іншае, што прымушае людзей глядзець на чалавека, які нечым вылучаецца сярод іншых і не так важна, гэта цікаўнасць, выкліканая надзвычайнай прыгажосцю ці надзвычайнай пачварнасцю.

Зло ў творах М. Гарэцкага не заўсёды бывае адназначным. Часта яго героі самі не могуць разабрацца, што ёсць зло, а што – добра. Часам героі імкнуцца да добра і здзяйсняюць злыя ўчынкі, не ўсведамляючы, што імі рухае не добро, а зло, што іх дзеянні – зло. Напрыклад, галоўны герой драматызаванай аповесці

«Антон» з самага пачатку падаецца ціхім, рахманым, набожным, добрым чалавекам, які асуджае ўсялякае праяўленне зла. І гэты герой здзяйсняе жудасны ўчынак, на які не рашыўся ніводны з тых, каго ён асуджаў (найперш ён асуджаў свайго бацьку): робіць замах на жыццё сваіх дзяцей. Асабліваць яго злачынства ў тым, што яно не было выклікана прыступам гневу, раз'юшанасці ці нейкімі падступнымі думкамі. Як бы гэта ні гучала парадаксальна, ён хоча забіць сваіх дзяцей таму, што ён імкнецца да добра. Можна згадаць яшчэ адзін твор – «Чырвоныя ружы», у якім герой Нявольскі прызнаецца, што доўгі час, паліваючы крывёю грунт, на якім раслі ружы (на гэтую справу ішлі цэлыя вёдры), не думаў пра зарэзаную жывёлу. Крывавыя неверагодна прыгожыя ружы – спецыфічны сімвал у М. Гарэцкага. Гэта таксама – кветкі зла.

Некаторыя героі (напрыклад, Васіль Арцямёнак з апавядання «Злосць») самі не разумеюць, адкуль у іх душы з'яўляецца азлабленне. Іх азлабленне на свет чыніць зло перш за ўсё ім самім.

Часам станючыя і адмоўныя героі М. Гарэцкага мяняюцца месцамі. Ратуючы сябе, герой можа загубіць іншага чалавека. І ў гэтай сітуацыі ўзнікае пытанне: ці можна асуджаць героя? У творы «У панскім лесе» жанчына, якую хацеў згвалціць стары ляснік, выпадкова, не жадаючы таго, становіцца забойцай свайго крывіўдзіцеля.

М. Гарэцкі не дае тлумачэнняў, што стала прычынай з'яўлення кветак зла. Здаецца часам, што гэта віна героя, які ўпусціў нешта, правароніў нейкі момант (як, напрыклад, спадарожнік з твора «Кветкі зла», які ўсё жыццё чакаў сустрэчы з нейкім ідэалам і не мог убачыць прыгажосці (кветак добра) у тых, з кім сустракаўся ў сваіх шматлікіх вандроўках). Часам здаецца, што гэта – віна цяжкага жыцця, неспрыяльных абставін ці віна зла ў душы іншых людзей (як у драматызаванай аповесці «Антон»). Насамрэч патлумачыць паходжанне зла, як і страху (часта гэта – бескантрольны, непадуладны героям, незразумелы страх невядома чаго) у творах М. Гарэцкага цяжка. У многіх творах беларускага аўтара прысутнічае нейкая недаказанасць, застаецца месца для розных інтэрпрэтацый.

Літаратура

1. Адамовіч А. «Браму скарбаў сваіх адчыняю...» // А. Адамовіч / Здалёк і зблізку (беларуская проза на літаратурнай планеце). – Мінск: Мастацкая літаратура, 1976. – С. 99–437.
2. Бодлер Ш. Цветы зла // Ш. Бодлер. – Мінск, Москва: Харвест АСТ, 2001. – 287 с.
3. Гарэцкі М. Кветкі зла // М. Гарэцкі / Збор твораў у чатырох тамах. Т. 1. Апавяданні. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1984. – С. 356–357.
4. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» // У. Эко. – Санкт-Петербург: Symposium, 2003. – 92 с.